

Paying attention to history and history education in the works of Abolghasem Sahab Tafarshi

Meysam Soleymani¹, Eftekhar Gasemzadeh

1) Graduate Master, Department of History of Culture and Civilization of Islamic Nations, Faculty of Islamic Sciences and Research Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

2) Graduate Master, Department of History of Culture and Civilization of Islamic Nations, Faculty of Islamic Sciences and Research Imam Khomeini International University, Qazvin, Iran.

Abulqasem Sahab Tafarshi was one of the intellectuals of the late Qajar era and the first Pahlavi era. In Sahab's academic record, there are many different works, especially historical works such as the first examples of new Iranian writings about the life history of Shia imams, biographies of prominent figures of Islamic history in Persian, history education books, and history textbooks. It is education. Sahab has written about seventy scientific works, including compilations and translations, most of which are historical works. Among the most important historical works and history education, we can refer to the history of Hajasteh, the history of the Imams of Athar (pbuh), articles about Islamic countries and the history of Islamization. They translate history books such as the history of the Qur'an, the history of painting in Iran, etc. And the history of Iran (ancient) for the elementary period proves his attention to the history of education according to the mentioned cases, which shows the attention to history and history education. The current research, using the descriptive-analytical method and relying on documents and library sources, aims to examine and analyze the historical works of Abulqasem Sahab, to pay attention to his history and his history education.

Keywords: Abolghasem Sahab, Effects of history, history education

DOR: [20.1001.1.28211014.1402.4.1.1.6](https://doi.org/10.28211/1014.1402.4.1.1.6)

توجه به تاریخ و آموزش

تاریخ در آثار ابوالقاسم سحاب تفرشی

میثم سلیمانی^۱، افتخار قاسم زاده

۱) کارشناسی ارشد گروه تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی، دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران
۲) کارشناسی ارشد گروه تاریخ فرهنگ و تمدن ملل اسلامی، دانشکده علوم و تحقیقات اسلامی، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران

ابوالقاسم سحاب تفرشی از فرهیختگان اواخر عهد قاجار و عصر پهلوی اول بوده است. در کارنامه علمی سحاب، آثار بسیار متنوعی دیده می‌شود؛ بالاخص آثار تاریخی مانند اولین نمونه‌ها از نگارش‌های جدید ایرانیان درباره تاریخ حیات امامان شیعه، شرح حال نویسی نامداران تاریخ اسلام به زبان فارسی، کتاب آموزش تاریخ و کتابهای درسی و تاریخ آموزش است. سحاب حدود هفتاد اثر علمی شامل تألیفات، ترجمه‌ها نگاشته است که اغلب این آثار تاریخی هستند؛ از جمله مهمترین آثار تاریخی و آموزش تاریخ می‌توان به تاریخ خجسته، تاریخ ائمه اطهار(ع)، مقالاتی در مورد کشور های اسلامی و تاریخ اسلامی شدن آنها، ترجمه کتابهای تاریخ مانند تاریخ قرآن، تاریخ نقاشی در ایران و... و تاریخ ایران(باستان) برای دوره ابتدایی توجه وی به تاریخ آموزش با توجه به موارد ذکر شده، نشان از توجه به تاریخ و آموزش تاریخ را به اثبات می‌رساند. پژوهش حاضر با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با تکیه بر اسناد و منابع کتابخانه‌ای، بر آن است تا ضمن بررسی آثار تاریخی ابوالقاسم سحاب، توجه به تاریخ و آموزش تاریخ وی را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد.

واژگان کلیدی: ابوالقاسم سحاب، آثار، تاریخ، آموزش تاریخ

^۱ نویسنده مسئول، رایانامه meysamsoleymani82@gmail.com

مقدمه

قرآن انسان‌ها را به مطالعه تاریخ و گردش روی زمین و مطالعه احوال ملت‌های سابق دعوت کرده است. نص کلام الله، در این سطح به انسان امکان می‌دهد با عقل خود و روش‌ها و بینش‌های متعدد و متکثر که در طول زمان شکل می‌گیرند، به مطالعه تاریخ بپردازد. ابوالقاسم سحاب نیز از شخصیت‌هایی است که در آثارش به تاریخ و آموزش تاریخ آموزش ایران پرداخته است. ابوالقاسم سحاب تفرشی فرزند محمد زمان، در ۲۰ فروردین ۱۲۶۶ ش (۱۵ رجب ۱۳۰۴ ه.ق) در قم تفرش زاده شد. سحاب از فرهیختگان جامعه ایرانی در اواخر عهد قاجار و عصر پهلوی اول بوده است. او در عصری می‌زیسته است که بیشترین تحولات تاریخ معاصر ایران و جهان در آن برهه رخ داده است. بدیهی است که اندیشمندانی چون وی با طوفانی از حوادث در طول حیات خود مواجه بوده‌اند. وی در کارنامه علمی خود صاحب آثاری بسیار متنوع تاریخی مانند نگارش‌های جدید ایرانیان درباره تاریخ حیات امامان شیعه (هشت امام که عمرش کفاف نداده بقیه کتابهای را بنگارد)، شرح حال نویسی نامداران تاریخ اسلام به زبان فارسی (با الهام از شرح حالهای کلاسیک عربی مانند تاریخ الاسلام ذهبی است. سحاب، چهار کتابهای درسی را نگاشته است که مهمترین آن‌ها در زمینه آموزش تاریخ کتاب تاریخ ایران (باستان) برای دوره ابتدایی است. با چنین کارنامه‌ای، می‌توان کتابهای، نمونه‌ها و شاخصه‌ها توجه به تاریخ و آموزش تاریخ در آثار سحاب مورد بررسی قرار داد.

سؤالات تحقیق

- ۱- کتابهای و مقالات مربوطه، توجه به تاریخ در آثار سحاب کدام هستند؟
- ۲- آثار سحاب براساس توجه به آموزش تاریخ شامل چه مواردی است؟
- ۳- نمونه‌ها و شاخصه‌ها توجه به تاریخ و آموزش تاریخ در آثار سحاب را ذکر و بررسی کنید.

هدف تحقیق

توجه به تاریخ و آموزش تاریخ در آثار ابوالقاسم سحاب تفرشی عمده‌ترین مسئله‌ای است که این پژوهش می‌کوشد به روش توصیفی-تحلیلی به شرح آن بپردازد و در پژوهش‌های وی اهمیت و کیفیت آن‌ها را به‌عنوان پژوهش تاریخی، نقد و اعتبار سنجی نماید و به سوالات تحقیق پاسخ داده شود.

روش پژوهش

روش پژوهش در این مقاله به‌صورت توصیفی-تحلیلی است و اساس این پژوهش با شیوه کتابخانه‌ای-اسنادی برای گردآوری داده‌ها و تحلیل آن‌ها از منابع صورت گرفته شده است.

پیشینه تحقیق

زندگی و آثار سحاب از جنبه‌های مختلفی مورد بررسی قرار گرفته است؛ ولی تحقیق جامع و مستقلی در ارتباط با موضوع پیشنهادی صورت نگرفته است. در سوابق پژوهشی که ذیل می‌شود میتوان بدیع بودن پژوهش مورد نظر را مشاهده کرد.

کتاب تاریخ خجسته نوشته ابوالقاسم سحاب در اصل نسخه خطی‌ای بود که به اهتمام نوه وی غلامرضا سحاب در ۱۳۹۴ شمسی بعد از افزوده‌هایی به چاپ رسیده است. در این کتاب زندگی نامه سحاب و گزارشی از آثار وی پرداخته و تحلیل و بررسی در آن صورت نگرفته است.

پایان نامه با عنوان ویژگیهای تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگری ابوالقاسم سحاب تفرشی بر اساس آثار مکتوب در دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره) توسط میثم سلیمانی نوشته شده است که بررسی و نقد و تحلیل مؤلفه‌های تاریخ‌نگاری و ویژگیهای تاریخ‌نگری ابوالقاسم سحاب تفرشی پرداخته شده است.

دیگری کتاب گوهر اندیشه سحاب است که در سال ۱۳۷۸ هجری شمسی توسط محمدرضا درمزاری و غلامرضا سحاب (نوه ابوالقاسم سحاب) نگاشته شده است. این کتاب صرفاً توصیفی از زندگی نامه سحاب است و تحلیلی در آن صورت نگرفته است.

دیگر کتاب یادگار سحاب که توسط غلامرضا سحاب و حمیرا محب‌علی نگاشته شده و در سال ۱۳۹۶ هجری شمسی به چاپ رسیده است. کتاب شامل زندگی‌نامه ابوالقاسم سحاب و شرحی مختصر از کل آثار سحاب شامل کتابهای و مقالات است. این کتاب نیز صرفاً توصیفی از زندگی نامه سحاب است و تحلیلی در آن صورت نگرفته است.

مقاله «سحاب» در دانشنامه جهان اسلام جلد ۳۳ به چاپ رسیده است. در واقع به زندگی عباس سحاب توجه ویژه دارد و در مقدمه آن به طور مختصر تنها به شرح احوال ابوالقاسم سحاب و چندتا از آثار ابوالقاسم سحاب اشاره دارد.

مقاله همایشی انعکاس فرهنگ و تمدن اسلامی-ایرانی در آثار ابوالقاسم سحاب تفرشی در اسفند ۱۳۹۹ نوشته شده است که نگاهی اجمالی به مؤلفه‌های انعکاس فرهنگ و تمدن در آثار سحاب دارد.

مقاله «تبیین جایگاه تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگری در آثار ابوالقاسم سحاب تفرشی» در خرداد ۱۴۰۱، نشریه علم و تمدن در اسلام به چاپ رسیده که به بررسی و نقد و تحلیل مؤلفه‌های تاریخ‌نگاری و ویژگیهای تاریخ‌نگری ابوالقاسم سحاب تفرشی پرداخته شده است.

مقاله «توجه به فرهنگ و تمدن اسلامی در آثار ابوالقاسم سحاب تفرشی» در اسفند ۱۴۰۰، نشریه علم و تمدن در اسلام به چاپ رسیده که به بررسی و نقد و تحلیل مؤلفه‌های آثار سحاب پرداخته است.

موضوع پیشنهادی که توجه به تاریخ و آموزش تاریخ در آثار سحاب می‌پردازد و در پیشینه تحقیق که مشاهده شد، هیچکدام به این موضوع نپرداخته‌اند.

۱- ابوالقاسم سحاب (زندگی نامه)

ابوالقاسم سحاب در سپیده دم جمعه ۱۵ رجب ۱۳۰۴ ه.ق (۲۰ فروردین ۱۲۶۶ ش): در روستای فم از توابع شهرستان تفرش، در خانواده‌ای دهقانی و مذهبی دیده به جهان گشود. قصبه فم تفرش از محال عراق (اراک) و قم که حاکی است کوهستانی و زیاده خوش آب و هوا، دارای طراوت است. چنانکه اغلب مردمان بزرگ و دانشوران سترگ و رجال کافی و وزراء و دبیران لایق و ادبای وافی از این آب و خاک بروز و ظهور نموده (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۳).

از همان کودکی آثار هوش و اشتیاق به درس، در سحاب نمایان بود؛ طوری که در سه سالگی به مکتبخانه رفته و ساعت‌ها نظاره‌گر درس خواندن بچه‌ها بود (نک: درمزاری، ۱۳۷۸: ۱۰).

دوران نوجوانی و جوانی سحاب به دلیل آغاز ورود وی به عرصه‌های مختلف حائز اهمیت است. وی در این دوره است که هنر خوشنویسی را می‌آموزد و همچنین معلمی و تدریس می‌کند و سفرهایی به تهران دارد و با رجال (سیاسی و علمی) همنشینی می‌کند.

ابوالقاسم سحاب علاوه بر عشق فراوان به فراگیری، بهره‌مندی از هنرهای زمانه از جمله خوشنویسی را پیشه راه خود ساخته بود. به همین جهت، در سن پانزده سالگی عزم خود را برای آموختن هنر مزبور راسخ می‌سازد (همان: ۱۳-۱۴). سحاب در مورد آغاز معلمی و تدریس خود در تاریخ خجسته چنین می‌نویسد: «در ۱۶ سالگی پدر خواست برای من اشتغالی در تفرش باشد و سرگرمی داشته باشم و به مسافرت من به تهران یا نقطه دیگری راضی نمی‌شدند لذا وادار به امر معلمی و تدریس در تفرش نموده و دبستانی به سبک قدیم و جدید تقریباً ترتیب داده و اطفال را به ترتیب و تعلیم مشغول شدم (سحاب ۱۳۹۴: ۲۰).

از دیگر توانمندیهای ابوالقاسم، ذوق و قریحه سرشار وی در سرودن اشعار ژرف و عمیق و علاقه فوق‌العاده به مطالعه و فراگیری سروده‌های شعرای مشهور بود. وی به هنگام اقامت میرزا اسمعیل خان دبیر در تفرش به جهت همسایگی و رابطه خویشاوندی با او و تحت تاثیر تشویق‌های مشاراًلیه به نوشتن مصنفات و مؤلفات خود همت گماشت (درمزاری و سحاب، ۱۳۷۸: ۱۷).

ابوالقاسم زبان انگلیسی را زیر نظر مسیو جاسموس و مسیو ژان دوشن فرانسوی، رئیس مدرسه آلیانس تهران یاد گرفت. علاوه بر زبان مادری (فارسی)، به زبانهای عربی، انگلیسی و فرانسه تسلط کامل داشت؛ به طوری که متون عربی و انگلیسی و فرانسه را به راحتی ترجمه می‌کرد. وی همچنین به زبانهای آلمانی و لاتین آشنا بود و در سالهای آخر عمر به آموختن زبان روسی روی آورد (نک: همان: ۲۹-۳۰). عباس سحاب در مقدمه کتاب زندگانی امام حسن عسگری (ع) در مورد وفات پدرش چنین می‌نویسد: «ابوالقاسم سحاب در اثر بیماری قلبی و فشار خون در روزهای آخر عمر چند روزی بستری شد و در سپیده دم روز بیست و یکم دیماه ۱۳۳۵ هجری شمسی در سن ۶۹ سالگی دیده از جهان فرو بست و روح پرفتوحش به عالم ملکوت پیوست. جسم بی‌جان با مراحم از آقای حسن سراج حجازی دوست و شاگرد با وفای او و همچنین آقای مصباح تولیت آستانه مقدس در صحن مطهر حضرت معصومه علیها سلام در قم صحن آئینه، مقابل

بارگاه آن حضرت، کنار حوض به خاک سپرده شد. کتابخانه شخصی او بنا به وصیتش با همکاری بسیار ارزنده استاد و شاعر فقید مرحوم عبدالله صالحی سمنانی، فهرست داری شد و به کتابخانه آستانه مقدسه حضرت معصومه تقدیم گردید (سحاب، ۱۳۶۹: آغاز کتاب).
ابوالقاسم سحاب دارای آثار متنوع تاریخی است که نشان از توجه وی به تاریخ است.

آثار تاریخی سحاب را به شرح ذیل است چهار کتابهای درسی را نگاشته است از جمله: کتابهای تألیفی

۱- تاریخ ائمه:

عباس سحاب در مقدمه‌ای که به ترجمه کتاب تاریخ نقاشی در ایران، چاپ سوم ۱۳۵۷، افزوده است چنین می‌نویسد:
«ابوالقاسم سحاب در نظر داشت که یک دوره تاریخ کامل ائمه اطهار را تدوین نماید که متأسفانه با مرگ سحاب به استثنای کتاب زندگانی حضرت امام حسن که نیمه تمام است، این کار مهم تاریخی ناقص ماند.» (سلیمانی، ۱۴۰۰: ۴)
سحاب تاریخ زندگانی هشت امام را نگاشته است: ۱- امام حسن ۲- امام حسین ۳- امام صادق ۴- امام موسی الکاظم ۵- امام رضا ۶- امام جواد ۷- امام هادی ۸- امام حسن عسگری

همه کتابهای تاریخ ائمه سحاب، جز تاریخ زندگانی امام حسن به چاپ رسیده است. سحاب در مقدمه کتابهای، هدف خود را از نگاشتن این کتابها ارادت خاص به امامان دانسته و اینکه در طول حیات خود خدمتی کرده باشد. (سحاب، ۱۳۳۴: ۱) این را میتوان در قسمت آغازین کتابهای مذکور مشاهده کرد.

۲- تاریخ خجسته: این کتاب که نام دیگر آن تاریخ زندگانی من است، در چهار جلد تنظیم شده. نسخه خطی بوده که تا سال ۱۳۹۴ به اهتمام نوه ابوالقاسم سحاب، غلامرضا سحاب چهار جلد را در یک جلد به چاپ میرساند و این تصحیح به گفته غلامرضا سحاب در مقدمه تاریخ خجسته چهار سال به طول انجامید. موضوع این کتاب تاریخ روز شمار عصر پهلوی اول است که به بیان رویدادها می‌پردازد. تعداد صفحات این کتاب ۴۸۶ صفحه است و نشر دنیای جغرافیای سحاب، تهران به چاپ رسید.

سحاب در این کتاب وقایع مهم عصر خود را در قالب روز شمار می‌نگارد که این از ویژگیهای توجه به تاریخ وی است.

۳- زندگانی شاه عباس کبیر: این کتاب که در شرح حال و تاریخ زندگانی شاه عباس اول صفوی نوشته شده است، شامل سه مجلد است که در سال ۱۳۲۴ش تألیف گردیده است و مجلد اول با ۳۴۹ صفحه توسط «بنگاه مربی» در سال ۱۳۲۵ش به چاپ می‌رسد. آخرین چاپ کتاب سال ۱۳۸۹ش که توسط دنیای کتاب چاپ ولیعصر به چاپ می‌رسد (لازم به ذکر است که این کتاب به گفته غلامرضا سحاب سه جلد خطی بوده ولی به صورت تک جلدی به چاپ رسیده است).

در ابتدای کتاب شاه عباس کبیر سحاب علت توجه به تاریخ را چنین بیان می کند: باید دانست که نقطه نظر نویسندگان تاریخ و خوانندگان آن همواره بدان است که از قضایا و حوادث تاریخی فلسفه تاریخ را هدف خاطر خویش قرار دهند و از جریان آن تجربه و عبرت گیرند و هرگاه تنها همان گزارش و اخبار تاریخ باشد چندان فایده بر آن مترتب نشود. (سحاب، ۱۳۹۴: ۳۴۳).

۴) مدرسه عالی سپهسالار: این کتاب در مورد زندگانی مرحوم میرزا حسین خان سپهسالار، تاریخ بنا و معماری مسجد و مدرسه عالی سپهسالار، متصدیان امور مدرسه و مسجد سپهسالار و شامل ۲۰۲ صفحه است که در تاریخ ۱۳۲۹ ش نوشته شده و توسط چاپ سپهر به چاپ رسیده است. میرزا حسین خان سپهسالار یک شخصیت مورد علاقه سحاب است و سحاب انگیزه ها و زندگی وی را به قلم می کشد که بیانگر توجه سحاب به تاریخ است.

۵) مفتاح الاعلام: تاریخ مفتاح الاعلام در تراجم احوال پیشوایان و مشاهیر و اخبار عالم اسلامی (از قرن اول اسلام تا قرن چهاردهم هجری قمری) در اسامی و اعلام هست که در شش جلد نوشته شده است. نسخه خطی است و هنوز تصحیح نشده است.

مجلد اول، دوم، سوم، چهارم، نگارش سال ۱۳۱۲ ش هستند و اصل نسخه خطی در گنجینه سحاب بنیاد علمی فرهنگی سحاب نگهداری می شود، تصاویر دیجیتالی آن در کتابخانه مجلس امانی هستند. شایان ذکر است، جلد اول شامل ۳۰۰ صفحه، دوم ۲۸۰ صفحه، مجلد سوم، ۲۸۰ صفحه، مجلد چهارم ۲۴۵ صفحه است.

مجلد پنجم و ششم که نگارش سال ۱۳۱۳ ش هستند به ترتیب ۲۶۶ صفحه و ۱۴۴ صفحه را شامل می شود.

سحاب با نگارش این اثر توجه وی به تاریخ را نمایان گر می شود. وی در ابتدای این کتاب چنین می نویسد: «آموختن نام و شناختن افراد برجسته بشر و پیشوایان گرامی و فلاسفه و مشاهیر عظام و رجال نامی و علمای اعلام و دانستن شرح زندگانی و گزارش ایام هر کدام و نیز معرفت احوال ملوک و وزرا و روسا و قائدین بزرگ دنیا خود علمی به تمام معنی و دانش در خور تقدیر و نیایش است. به ویژه آنکه این دانش مرجحات و مزایایی را از قبیل دانستن شمه ای از مآثر و یادگار هر کس که در صفحه روزگار از خود به جای گذاشته حاوی و متضمن گردد مسلما دانش مزبور جز یکی از علوم عالیه و کمالات فاضله به شمار می رود بخصوص که معلومات مزبوره مربوط به مشاهیر عصر اسلامی و بزرگان ائمه و پیشوایان و فضلا و فلاسفه ملوک اسلامی و تابعین دین مبین سید انام علیه و آله السلام باشد (سحاب، ۱۳۱۲: ۱).

دانش مزبور امروزه در تمام دنیا موقعیتی بسزا یافته و ممالک راقیه به السنه مختلفه شرح حال و اسامی و احوال رجال خود و دیگران را برای شناسایی ایشان به تمام ملل متمدنه و غیره تدوین کرده و به فهرست آورده تا حدی در وصف حال هر یک و شرح ذمه زندگانی و آثار باقیه آن قیام و اهتمام نمودند (همان).

۶) کتاب فرهنگ نام بزرگان: این کتاب در شرح حال و تاریخ زندگانی مردان نامی اسلام و ذکر اعمال و آثار ایشان به طور اجمال از آغاز قرن اول تا قرن چهاردم هجری قمری را شامل میشود. این اثر مشتمل بر دو جلد، جلد اول ۲۶۰ صفحه و جلد دوم ۱۸۰ صفحه که در فاصله سالهای ۱۳۱۳-۱۳۱۴ هجری شمسی نوشته شده است. کتاب مذکور بخش‌های مشترکی با کتاب مفتاح الاعلام دارد. اصل نسخه خطی در گنجینه سحاب بنیاد علمی فرهنگی سحاب نگهداری می‌شود.

۷) تذکره دانشکده یا تذکره الاسامی: این کتاب در واقع به عنوان منبع تکمیلی دوره دایرةالمعارف بزرگ اسلامی (در تراجم رجال مشهور اسلامی ایرانی) می‌باشد. این کتاب که در دو جلد نوشته شده است و به چاپ نرسیده، نسخه خطی هست و نیاز به تصحیح دارد. نگارش آن در تاریخ ۱۳۲۴ هجری شمسی، پایان یافته است. جلد اول شامل ۱۸۰ صفحه و جلد دوم ۴۱۲ صفحه است.

۸) ترجمه تاریخ قرآن: تاریخ القرآن تألیف ابو عبدالله مجتهد زنجانی است که سحاب آن را با عنوان تاریخ قرآن به فارسی ترجمه کرده است. محتوای کتاب در مورد نزول آیات، کتابت قرآن و مختصری از شرح حال حضرت محمد (ص) است. کتاب شامل ۱۵۰ صفحه می‌شود که در سال ۱۳۱۷ ش ترجمه شده و توسط چاپخانه شرکت مطبوعات چاپ شده است.

۹) ترجمه السقیفه: کتاب السقیفه، تألیف علامه مظفر در مورد واقعه سقیفه بعد از رحلت پیامبر است. سحاب این اثر را در تاریخ ۱۳۳۱ ش با عنوان سقیفه و اختلاف در تعیین خلیفه در ۱۳۸ صفحه ترجمه کرده است که توسط کتاب فروشی اسلامیة و چاپ اسلامیة به چاپ می‌رسد.

وی توجه به تاریخ را در ابتدای ترجمه چنین می‌آورد: دشوارترین فروض و واجب تر از همه چیز بر مورخ و تاریخ نویس این است که از پوشش و پیکر خود گرد تعصب را بتکاند و غرائض و تعصبات دینی یا ملی یا میهنی و مانند آن را از خود برکنار کند و تحت هیچ یک از آنها قرار نگیرد (سحاب: ۱۳۹۴: ۳۵۴).

۱۰) تاریخ نقاشی در ایران: تاریخ نقاشی در ایران، ترجمه کتاب التصوير فی الاسلام عندالفرس، اثر دکتر زکی محمدحسن می‌باشد. این اثر در سال ۱۳۲۸ توسط سحاب در ۱۸۸ صفحه به فارسی ترجمه شد و توسط چاپ دانش منتشر شد. این اثر تاکنون چهار بار منتشر شده، چاپ دوم، سوم، چهارم (۱۳۷۲)، به چاپ سحاب رسیده است.

این انگیزه سحاب از ترجمه این کتاب خود نشان از توجه به تاریخ دارد مؤلف علت ترجمه این اثر را اینگونه بیان می‌کند: کتاب «التصویر فی الاسلام عندالفرس» بنده، ابوالقاسم سحاب آن را به نام تاریخ نقاشی در ایران ترجمه نموده‌ام، کتابی است نفیس و زیبا شامل مطالبی مفید و دلپسند در این فن که به قلم توانای دکتر زکی محمدحسن مصری امین دارالآثار العربیه مصر در اثر تحقیق و بررسی و تدقیق در آثار نفیسه و حسن سلیقه و استعداد هنر پیشگی و تخصصی که داشته تألیف نموده است.

این استاد بزرگ در واقع خدمتی بزرگ به میهن عزیزمان کرده است. اینک زحمت و همت مساعی جمیله دکتر دانشمند مورد تقدیر و منظور نظر وزارت فرهنگ ایران گردیده و با نظر و تصویب شورای عالی فرهنگ به ترجمه این کتاب تصمیم اتخاذ نمودند و میخواستند تاریخ نقاشی به فارسی ترجمه شود. این بنده از آنجا که در آغاز نشر این نسخه نفیس در سال ۱۳۱۶ خورشیدی آنرا ترجمه و حاضر نموده بودم و در صدد به دست آوردن فرصت برای چاپ آن بودم، مراتب را به مقام وزارت فرهنگ گزارش داده و تقاضای چاپ ترجمه خود را از آن مقام نمودم که مورد مقبول واقع شد (سحاب، ۱۳۵۷: ۱-۲).

۱۱) ابن سینا بحث و تحقیق: کتاب ابن سینا اثر محمد کاظم طریحی است. موضوع کتاب شرح حال حکیم ابوعلی سینا و آثار اوست. این کتاب در ۱۳۶۹ه ق با عنوان ابوعلی سینا توسط سحاب ترجمه شد. اصل نسخه خطی در گنجینه سحاب بنیاد علمی فرهنگی سحاب نگهداری می شود.

در ابتدای این کتاب سحاب با بیان شهرت بوعلی بر خود لازم دانسته که اثری در مورد وی بنگارد (نک، سحاب: ۱۳۹۴، ۳۵۸). این اثر نیز از توجه سحاب به تاریخ حکایت دارد.

۱۲) ترجمه تاریخ عمومی: این کتاب که تألیف عبدالله مشنوق است، ۲۷ اردیبهشت ۱۳۱۷ سحاب آن را به زبان فارسی ترجمه می کند و شامل ۲۱۵ صفحه می شود. این اثر نسخه خطی است و هنوز به چاپ نرسیده است.

کتاب در مورد تربیت شرقی - تربیت چینی، تربیت در یونان، تربیت در روم، تربیت اسلامی و ایرانی است. اصل نسخه خطی در گنجینه سحاب بنیاد علمی فرهنگی سحاب نگهداری می شود.

جامعه علمی و توده دانشی شرق عربی که اخیراً نهضتی علمی نموده احتیاج به کتابی در تاریخ تعلیم و تربیت داشتند که کتاب مزبور از پیدایش و نشو و روح تربیت بین الملل مختلفه بحث نموده و تطور اسلوب و روش... پی را از قدیمی ترین زمان کنونی ما بنماید (سحاب، ۱۳۹۴: ۳۶۱).

سحاب با توجه به انگیزه ترجمه کتاب توجه وی را به تاریخ بیانگر است

مقالات سحاب

۱۳) طلوع آفتاب نبوت و امامت: این مقاله که در بهمن ۱۳۲۷ نوشته می شود و در مجله نور دانش، شماره ۴۱ به چاپ می رسد. مقاله در مورد تولد پیامبر، معجزات و کرامات مربوط به تولد وی است. این مورد توجه به تاریخ عصر پیامبر است.

۱۴) کتاب و کتابخانه: این مقاله که تاریخ نگارش آن نامشخص است، در مجله آموزش و پرورش، شماره ۷ به چاپ رسیده است. موضوع مقاله در مورد اهمیت کتاب، کتابخانه و جمع آوری کتاب است. این مقاله اشاره آموزش تاریخ دارد کتابهایی در مورد آموزش تاریخ را بیان می کند.

۱۵) توصیه به معلمین: این مقاله که در ۱۳۲۹ش نگارش یافته است، در مجله آموزش و پرورش به چاپ رسیده است. در این مقاله نگارنده چند توصیه به معلمین برای چگونگی آموزش به محصلین دارد.

۱۶) اسلام و ایرانیان در طب جدید: موضوع مقاله در مورد تاریخ علم پزشکی و سرآمدی پزشکان ایرانی و اسلامی است و اینکه علم پزشکی اروپا برگرفته از علم پزشکی اسلامی است. این مقاله که ترجمه از یک مجله عربی است در فروردین ماه ۱۳۲۳ نوشته می شود و در مجله راه نو، شماره ۱ چاپ گردانیده است. این مقاله مربوط به تاریخ علم است و عطف توجه سحاب به تاریخ.

۱۷) تاریخ تعلیم و تربیت در ایران: این مقاله که تاریخ نگارش آن نامشخص است، در مورد نظام تعلیم و تربیت ایران است که بر اساس جریان بعضی حوادث و ادوار به چهار دوره تقسیم می کند.

۱۸- قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان

۱) قیافه اسلام در دمشق: این مقاله در تاریخ اسفند ماه سال ۱۳۳۶ در مجله نور دانش شماره ۲۶ به چاپ رسیده است. در این مقاله از تاریخچه این شهر و چگونگی ورود اسلام به دمشق و نیز حکومت های که بر این شهر حکمرانی کرده اند، بحث شده است.

۲) قیافه اسلام در یوگوسلاوی: این مقاله در تاریخ بهمن ماه ۱۳۲۶ در مجله نور دانش شماره ۱۵-۲۰ نوشته و به چاپ رسیده است. این مقاله وضعیت مسلمین یوگوسلاوی را از زبان محمود خیرالدین حافظ (مدیر روزنامه فاء العرب والشوری) که در یوگوسلاوی و دیگر جاهایی از اروپا سفر نموده، مقالاتی با وضعیت مسلمین در آن سرزمین شرح داده که سحاب قسمت هایی از آن را در این مقاله آورده است.

۳) اسلام در کشور نوبه و سودان: این مقاله که تاریخ نگارش آن نامشخص است، در مورد چگونگی ورود اسلام به کشور نوبه و سودان و نیز مقاومت مردم آنها در مقابل حملات مسلمانان به این منطقه و سرانجام صلح آنها بحث می کند.

۴) اسلام در یمن: این مقاله که تاریخ نگارش آن نامشخص است، در مورد گرایش مردم یمن به دین اسلام و استقبال آنان از این دین و نیز موارد دیگر شامل: فرمایش حضرت رسول اکرم (ص) درباره اهل یمن، عمال و کارگزاران مقام رسالت در یمن، از جمله حضرت علی (ع)، عمال یمن در دوره خلفای راشدین و بعد از آن، عمل آنان در طول حیات پیامبر (ص) و خلفای راشدین.

۵) سلام در حیشه (۱): این مقاله که در فروردین ماه ۱۳۲۷ ش نگاشته می‌شود، در مجله نور دانش شماره ۲۹ به چاپ رسیده است. موضوع مقاله در مورد نفوذ دین اسلام در حیشه و پیشرفت این دین در آن سرزمین است. این مقاله در مورد اسلام در حیشه و حمایت‌های نجاشی پادشاه حیشه از پناه آوردن مسلمین به این سرزمین در دو هجرت را شامل می‌شود.

ابوالقاسم سحاب در زمینه آموزش تاریخ دارای اثری مهم است بنام تاریخ ایران برای دوره ابتدایی است که نشانگر توجه سحاب به آموزش تاریخ است. و اینکه سحاب چهار کتابهای درسی ابتدایی را برای دوران خود نگاشته که مهمترین آنها تاریخ ایران است.

تاریخ ایران برای سال پنج و شش ابتدایی: این کتاب در مورد تاریخ ایران باستان و کتابی درسی است که برای دانش آموزان ابتدایی، مقطع پنجم و ششم نگارش یافته است. کتاب شامل ۳۵ صفحه است که در ۱۳۰۵ شمسی نگارش آن به پایان رسیده است. کتاب نسخه خطی است که اصل نسخه خطی در گنجینه سحاب بنیاد علمی فرهنگی سحاب نگهداری می‌شود. قسمتی از متن کتاب که در تاریخ خجسته آمده است: ایران وطن عزیز ماست که جزء قطعه آسیا واقع شده و دانستن تاریخ آن برای ما لازم است تا به حوادث گذشته وطن خود و به سرگذشت پدران و نیاکان خود آگاه شویم و مردمی را که پیش از این در این سرزمین زندگانی نموده اند بشناسیم و از کار و کردار آنها عبرت و اعتبار گیریم (سحاب، ۱۳۹۴: ۳۶۸).

پایتخت مادها همدان یا اکباتان بود و آنها مردمی گله بان بودند و تربیت گاو گوسفند و اسب می نمودند و در همسایگی آشوریان تمدن ایشان را آموخته؛ نوشتن و خواندن را فرا گرفتند دولت ماد در ۷۱۵ قبل از میلاد تشکیل شده و در ۶۰۶ قبل از میلاد دولت آشور را از بین برده ارمنستان و قسمتی از آسیای صغیر را گرفته و دولت خود را تا حدود دریای سیاه امتداد دادند در آخر دولت ماد در ۵۵۰ قبل از میلاد به دست کوروش پارسی مغلوب شدند (همان).

نتیجه گیری

در این مقاله توجه به تاریخ و آموزش تاریخ در آثار ابوالقاسم سحاب تفرشی مورد پژوهش و بررسی قرار گرفت. سحاب یک نویسنده عصر پهلوی اول و قسمتی از عصر پهلوی دوم (۱۳۳۵ ش) است. وی با توجه به اینکه آثار مهمی در زمینه تاریخ دارد، نشان از توجه سحاب به تاریخ است و جدا از اینکه چهار کتابهای درسی نگاشته است مهم ترین آن ها تاریخ ایران است که نمایان گر توجه به آموزش تاریخ ابوالقاسم سحاب است. مهم ترین دستاوردهای این پژوهش را می توان به شرح ذیل طبقه بندی کرد:

- ۱- سحاب دارای بیش از هفتاد اثر متشکل از کتاب، ترجمه‌ها و مقالات است که بیشتر آنها تاریخی و یا وابسته به تاریخ است مانند تاریخ ائمه اطهار (ع)، نوشتن شرح حال نویسی نام آوران اسلام و دانشمندان، حکما، علما و عرفا است که نشان از توجه سحاب به تاریخ دارد.
- ۲- ابوالقاسم سحاب در علت ترجمه و یا تألیف کتاب و مقالات به صراحت بیان می‌کند که باید به تاریخ توجه داشته باشیم و برای اثبات این نظریه آثار تاریخی را نگاشته است.
- ۳- سحاب به آموزش تاریخ توجه دارد و در تألیفات خود که دارای چهار کتابهای درسی برای دوران ابتدایی است و مهم‌ترین آن تاریخ ایران است و این مورد نشان از توجه سحاب به آموزش تاریخ است.

فهرست منابع و مآخذ

- اصفهانی، محمد (۱۳۳۳)، بیداری امت در اثبات رجعت، ترجمه: سحاب، ابوالقاسم، تهران: کتابفروشی و چاپخانه محمد علی علمی.
- زکی، محمد حسین (۱۳۵۷)، «تاریخ نقاشی در ایران»، ترجمه: سحاب، ابوالقاسم، تهران: چاپ سحاب.
- زمانی درمزاری، محمدرضا، سحاب، غلامرضا (۱۳۷۸)، گوهر اندیشه: تاریخ زندگانی استاد ابوالقاسم سحاب، تهران: موسسه جغرافیایی و کارتوگرافی سحاب.
- زنجانی، مجتهد (۱۳۱۷)، تاریخ قرآن، ترجمه: سحاب، ابوالقاسم، تهران: چاپخانه شرکت مطبوعات.
- سحاب، ابوالقاسم (۱۳۹۴)، تاریخ خجسته، تهران: نشر دنیای جغرافیای سحاب.
- سحاب، ابوالقاسم (۱۳۱۷) فرهنگ خاورشناسان: در شرح حال و خدمات دانشمندان ایران شناس مستشرقین، تهران: شرکت طبع کتاب.
- سحاب، ابوالقاسم، (۱۳۲۹)، تاریخ مدرسه عالی سپهسالار، تهران: چاپ سپهر.
- سحاب، ابوالقاسم (۱۳۶۹)، زندگانی حضرت امام حسن عسگری علیه السلام، تهران: چاپ سحاب.
- سحاب، ابوالقاسم، (۱۳۷۳)، «تاریخ معاصر ایران»: از تأسیس سلسله پهلوی تا کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، ترجمه محمد رفیعی مهرآبادی، تهران: موسسه انتشارات عطایی، ج ۲.
- سحاب، ا، (۱۳۸۹)، «تاریخ زندگانی شاه عباس کبیر»، تهران: انتشارات کتابفروشی اسلامیه.
- سحاب، ا، (نسخه خطی: ۱۳۰۵)، «تاریخ ایران برای سال پنج و شش ابتدایی»، تهران: گنجینه سحاب بنیاد علمی فرهنگی سحاب.
- سحاب، ا، (نسخه خطی: ۱۳۱۲)، «تاریخ مفتاح الاعلام: در تراجم احوال پیشوایان و مشاهیر و اخبار عالم اسلامی»، تهران: نسخه دیجیتالی کتابخانه مجلس، ج ۱.
- سحاب، ا، (نسخه خطی: ۱۳۱۲)، «تاریخ مفتاح الاعلام: در تراجم احوال پیشوایان و مشاهیر و اخبار عالم اسلامی»، تهران: نسخه دیجیتالی کتابخانه مجلس.

مقالات

۱. سحاب، ابوالقاسم، ۱۳۲۶، طلوع آفتاب نبوت و قمر امامت، مجله نور دانش، ش ۱۹.
۲. ----- ۱۲۹۳، ادبیات عرب: نقل از ادبیات لیترا تور عالم، مجله رستاخیز، ش ۱۱، چاپ قاهره.
۳. ----- ۱۳۲۳، از آثار شکسپیر: دفاع آنتونی از ژول سزار، مجله راه نو.
۴. ----- ۱۳۲۳، پزشکان پیشین: اسلام و ایرانیان در طب جدید، مجله راه نو، ش ۱.
۵. ----- ۱۳۲۴، فنون اسلامی، مجله گل‌های رنگارنگ.
۶. ----- ۱۳۲۶، ایمان، مجله نور دانش، ش ۲۳.
۷. ----- ۱۳۲۶، قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: قیافه اسلام در دمشق، مجله نور دانش، ش ۲۶.
۸. ----- ۱۳۲۶، قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: قیافه اسلام در یوگسلاوی، مجله نور دانش، ش ۱۵-۲۰.
۹. ----- ۱۳۲۷، روح دیانت در اسلام، مجله نور دانش، ش ۴۱.
۱۰. ----- ۱۳۲۷، قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: اسلام در حبشه، مجله نور دانش، ش ۲۹.
۱۱. ----- ۱۳۲۸، بالاترین درجه بخشش، مجله نور دانش.
۱۲. ----- ۱۳۲۸، زبان دانی، مجله آموزش و پرورش، سال هشتم.
۱۳. -----، تاریخ تعلیم و تربیت در ایران.
۱۴. -----، قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: اسلام در کشور نوبه و سودان.
۱۵. -----، قیافه اسلام در نقاط مختلف جهان: اسلام در یمن.
۱۶. -----، کتاب و کتابخانه، مجله آموزش و پرورش، ش ۷.
۱۷. -----، نمره گذاری، مجله نور دانش، ش ۷.
۱۸. سلیمانی میثم (۱۴۰۰)، توجه به فرهنگ و تمدن اسلام در آثار ابوالقاسم سحاب تفرشی، نشریه علم و تمدن در اسلام.